

František
Kožík

Největší z Pierotů

Největší z Pierotů

Všechna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Copyright © František Kožík – dědicové c/o DILIA, 1939

Cover © Adéla Korbelářová, 2022

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2022

ISBN 978-80-277-1026-3

František
Kožík

Největší z Pierotů

$\frac{1}{4}$
O₀

Obsah

Prolog	7
--------------	---

PRVNÍ DÍL

Narozen mezi dvěma válkami	11
Cestou kopanců a ran	19
Francouzské dědictví	25
Deset tuláckých let	33
Přivítání v Paříži	37
Setkání s císařem	44
Nádherní Pařížané	50
Waterloo	63
Druhé přátelství	72
Po rukou na jeviště	82
Vlastní cestou	94
Herci na provaze	105
Těžká zkouška	114
Margot	124
Velká hra	139
Loučení	148
Večer kruté slávy	156
Krčma U Bílého medvěda	166
Sebevražda	172

DRUHÝ DÍL

Řeč beze slov	185
Zrození Pierotovo	193
Romantický model	203
Smlouva	214
Deburau se loučí s divadlem	222
Désirée	235
Láska bez střevíčků	242
Hvězda stoupá	252
„Zlatý sen“	261
Koketka	273
Svatební dar	284
V řadách romantiků	292
Na barikádách	306
Podivný přítel	320
Janinova kniha	329
Dvojí pozvání	344
Chvilé závratí	352
Zločin	367
Neštěstí	373
Únava	386
„Hadrář“	400
Poslední představení	413
Daleká cesta	426
Epilog	432

JEAN-BAPTISTE GASPARD DEBURAU

Největší herec pantomimy byl po matce českého původu a narodil se v Kolíně v Čechách dne 31. července 1796. Je pochován na 59. oddělení hřbitova Père-Lachaise v Paříži. Na svůj náhrobek si přál nápis: „Zde leží ten, který všechno řekl, ač nikdy nepromluvil.“

Prolog

Do ordinace doktora Ricorda vstoupil jednoho listopadového večera roku 1840 hubený, černě oděný muž. Lékař si pátravě prohlížel zajímavého návštěvníka, jeho vysoké čelo, bledou tvář, úzké rty.

„Jste nemocen, pane?“

„Ano, doktore. Myslím, že smrtelně.“

„Co je vám?“

„Jsem smutný, melancholický. Trpím, a nevím proč. Trápím se, srdce mě bolí. Bojím se lidí i sebe. Nemohu spát.“

„To není smrtelné. Vím o léku pro vás.“

„Jaký je to lék?“

„Lék, který vás z toho ze všeho uzdraví. Běžte se podívat do divadla na Deburaua!“

Bledý muž se uklonil a řekl smutně:

„Já jsem Deburau, doktore.“

PRVNÍ DÍL

Narozen mezi dvěma válkami

Žádné z dětí, které se narodily koncem osmnáctého století, nemělo radostná léta. Když hledaly matky a otce, nacházely nejisté ruce, oči hledící s hrůzou přes jejich hlavy, a srdce, která už v nic nedoufají; na mužských tvářích bylo víc jizev než vrásek a ženy vyplakaly víc slz než kdy jindy. Ve stínu bázně a nejistoty dospělých vyrůstaly děti.

Nedávno se ještě odrážela ozvěna gilotiny od zdí evropských měst. Sotva však skončilo jedno válečné tažení a lidé se chystali pokojně vydechnout, ucítili znovu střelný prach.

Od všech hranic se dívali k západu: tam byl muž, který rozhodoval o jejich životech i láskách. Napoleon Bonaparte. Jak se mu obdivovali – a jak ho nenáviděli! Jen jeho granátníci opustili pařížské brány, sbohem, ženy, milenky, děti, oblékáme bílé, modré, červené kabáty, saháme po mušketách a spěcháme se řadit. Občas chvíle oddechu, abychom okusili, jak chutná mír, a – zase znovu po blátivých cestách daleko od domova.

Šťěstí, že má ten chlapík tolik nepřátel! Ale neštěstí, že jsou tak tupí a nedovedou se dohodnout! Vojáci, ti se bijí jak lvi a dali by možná za vyučenou gardě a všem vysokým generálům; ale páni, kteří chodí po salónech s řády na prsou a s pergameny za zády, si dělají poklony, nemohou se domluvit a nás zatím padá pluk za plukem, Korsičan nás kosí jedny

po druhých. Než si podmaní severní Itálii, je klid v Rakousku. Než spořádá rojalisty doma, aspoň trochu srovnáme prořídle řady, odpočineme si.

Regiment hraběte Wallise, jeden z nejstarších rakouských pluků, založený v Pomořanech Albrechtem z Valdštejna, si našel po mnohaletém putování od slezských hor až k francouzským hranicím konečně klidnější sídlo v kouřimském kraji, na Časlavsku, a jeden jeho prapor se koncem 18. věku ubytoval v Kolíně.

Hejtman de Peters dostal byt v domě *U Tří korun*, u řeznického mistra Chudoby; „sprostý voják“ Filip Deburau, který se staral o hejtmanova koně, bydlil v chudé „militární světnici“ vedle maštale ve dvoře. Byl z Amiensu, z komediantské rodiny, ale mladý se oženil, mladý ovdověl, ztratil vlast i rodinu, a tak podlehl jednou v Mohuči naléhání náhodných kamarádů a dal se naverbovat. Bylo v německých a rakouských plucích víc Francouzů, stejně jako dost cizinců bojovalo v řadách vojsk revolučních a Napoleonových. Filip Heřman Deburau byl drsný, ale veselý, řízný, ale dobrácký; protože uměl patero řemesel a k tomu řadu podivuhodných kousků, měli ho kamarádi mezi sebou rádi; a protože bílý kabát s růžově červeným vyložení a třírohý klobouk nad copánkem mu znamenitě slušel, ohlížela se za ním kolínská děvčata, když ujížděl ke kasárnám s koněm pro svého hejtmána.

U Chudobů sloužila mladičká dívčinka odněkud z Časlavska, jménem Kateřina Gráfová. Byla plavá, útlá, uměla tančit a měla něžné srdce a pláč vždy na krajíčku; statný voják Filip Deburau ji rád těšival. Připadal si silnější a odvážnější vedle její nesmělé dušičky. Protože byla oddaná a trpělivá, usoudil, že by byla dobrou ženou pro vojáka.

A bylo to jednoho květnového dne roku 1794, kdy se v domě *U Tří korun* slavila svatba. Filipovi bylo tehdy třiatřicet, jeho

nevěště dvacet; svědectvím jim posloužili bohatí sousedé, voškař Jesenovský a měšťan Eckel.

Novomanželé se přestěhovali ke Kmochům, do čísla 62, kde se jim narodila první dcera; podle kmotry, kterou byla dcera řezníka Chudoby, byla pokřtěna Josefa Marta. I když se válčilo v Bavorsku, v Polsku a v Itálii, zůstal už Filip Deburau v posádce a pomalu v Kolíně zdomácněl; lidé si pletli jeho nezvyklé jméno a říkali mu Debrio, Debro a někdy také jen „Dvořák“, jednoduše proto, že býval ve dvoře a že si po svém pojmenovali všechny cizí vojáky v městě.

Válka byla daleko, ale neštěstí číhá všdycky v blízkosti. V horkých červencových dnech roku 1796, právě v době, kdy se měla Deburauova rodina opět obohatit o novou ratolest, vypukl na kouřimském předměstí požár, který zničil polovinu města i s chrámem. Z hořícího domu zachránil Filip svou ženu, omdlévající hrůzou, s roční dcerkou; dřevěná stavení vyhořela do základů. Vojenské velitelství dovolilo, aby se ženatí vojáci, kteří přišli o přístřeší, nastěhovali načas do kasáren; nouze o byty vzniklá požárem zavřela však jejich rodiny do společných kumbálů v kasárnách na dlouhá léta.

Týden po požáru se narodil Kateřině chlapec. Byla ještě ohromena děsem, nešťastná z nehostinného bytu, kde se osýchala před cizími lidmi, slabá proti bolestem.

Téhož dne, 31. července 1796, pokřtil vojenský kaplan, Polák František Gerzanovský, Deburauova syna jménem Jan Křtitel Kašpar. To poslední a hlavní jméno dostal po pekaři Steinerovi, který mu byl za kmotra. Křest se odbyl rychle; do trosek chrámu přšlo a místo klenby byla nad ním bouřlivá obloha.

Zatímco se chlapcův život rozhořoval, armády se utkávaly, vítězily, byly poráženy. Přibývalo nepřátelství mezi státy, hrozily nové války. Filipu Deburauovi, jenž končil svou vojenskou „kapitulaci“, nepřiřostl k srdci ani rakouský císař, ani Napoleon.

Zato mu – vždy po roce – přibyly ještě dvě děti, syn Štěpán a dcera Barbora. Jak je uživit z nepatrné vojenské mzdy? A co kdyby ho někde na výpravě skosila nepřátelská koule? K čertu, aby byla ještě z francouzské pušky.

Žena k jeho rozhodnutí přisvědčila. Filip Deburau požádal o propuštění z pluku. Aby ho nechali v kasárnách, přidržel se jednoho ze svých řemesel, bradýřství; starý voják nejlíp věděl, jak zručně upravit cůpek pod klobouk, byl důstojníkům i kamarádům od praporu stále po ruce a dovedl také pustit žilou, když bylo třeba. Jeho kousky s lahvemi nebo s barevnými šátky byly zpestřením dlouhých večerů. A kam také vyhnat chudáka se ženou a se čtyřmi dětmi? To se ještě polohlasem říkalo, že čilý chlapec služebné Marie Němečkové z domu vedle kasáren, zapsaný jako nemanželský, také prý říká Filipovi „tatínku“. Kateřina pro ty řeči často plakávala. Aby řeči, hněvy i lítosti utichly, dal se Filip Heřman Deburau přidělit k četě, která vezla zbraně do Polska, a vzal si pro útěchu s sebou malého Kašpara; když se po několika měsících vrátil, přivítala ho Kateřina usmířena, unavena steskem.

V létě roku 1799 dostal Kolín vzácnou návštěvu: přitáhly sem první oddíly ruské armády a po nich vojsko francouzských emigrantů, mířící proti Napoleonovi. Vysloužilého vojáka Deburaua přidělil magistrát k potřebě štábu; posloužil ochotně i v lazaretu, ale využil toho a požádal rychle o potvrzení dobrého chování. Brzy nato si podal žádost o pas pro cesty po rakouském území, aby mohl provozovat „mechanické umění“. To bylo hledané východisko z bídneho živoření v ochuzeném městě; shledával v paměti všechny umělecké kousky, které kdy dělal nebo viděl, a sám se pokoušel o bývalou dovednost. Když Kateřina naříkala, že házením barevných dřívек neuživí tak početnou rodinu, ukázal jí na děti, které se kočkovaly na dvoře, skákaly přes sebe a pokoušely se o přemety, jak jim to předvedl.

Děvčátka i chlapci zdědili po matce půvab tváře i těla, po otci mrštnost a sílu. Filipa okouzila vidina vlastní komediantské družiny. Poradil se s kočovnými artisty, co se lidem v městech i na vesnicích nejvíce líbí. A mládež z chalup na břehu Labe mívala často zvláštní podívanou: otec Deburau natáhl mezi dvěma stromy provaz a nutil pak své děti, aby na něj vystoupily a zkusily jej přejít, dlouhou tyč v ruce. Malí diváci nevěděli, mají-li závidět, když otec, rozradostněný obratností svých potomků, je objímal a líbal, nebo zase litovat, když – rozčilen, že výcvik jde tak zvolna – nešetřil ani křikem, ani pohlavky.

Deburauovým dětem bylo pět, šest, sedm let a chodily po rukou stejně jistě jako po nohou, provazu už se nebály a za kousek chleba nebo za jablko předvedly malým kamarádům kousek, nad nímž se tajil dech. Kateřina jim ušila pěkné šaty z barevných hadříků; děti vyhlížely roztomile a otec je někdy půjčoval na nedělní produkci kočovným kejklířům. Starší holčička tančila, chlapci běhali po laně, František Němeček s nimi; otec Deburau řekl, že větší skupina má lepší naději na úspěch a František že si na sebe vydělá. Kateřina se podvolila. Starý Talián Giacomo, který jezdil s kočovníky jako šašek, si Deburauovy děti zamiloval; vyprávěl jim o italské komedii, o nemo-hře, předváděl jim její postavy a přemlouval otce Deburaua, aby zkusil s pantomimou štěstí. „Děti jsou ještě malé“, nesouhlasil však Filip, „a lidé zde na to nejsou zvyklí. Když se rozeběhnou chlapci po laně, užasne každý. Víš sám, co vydělá šašek a co opravdový umělec!“

Starý paňáca, vzpomínající na slávu z minulosti tak dávné, že se stala neuvěřitelným snem, krčil rameny, bral do náruče malou Barborku a trpělivě se díval, jak ostatní děti cvičí. Při jejich odvážných skocích se tvářil zpola pochvalně, zpola posměšně. Kašpar měl starého Giacoma rád a držival se ho. Přestal se dívat na bratry a pozoroval šaška, jeho podivné úšklebky

a úsměvy. Aniž tušil, jeho tvář se také měnila a křivila. Starý Giacomo si toho překvapen všiml. „Ty mi rozumíš, vid?“ řekl dojatě.

Do kolínského chrámu vede ze hřbitova vysoký portál, zbudovaný z velkých žlutých kamenů, jejichž tíhu cítíš, i když tkví vysoko ve zdi. V chodbě se náhle setmí a černý chlad tě pohladí po tváři i po těle, až se zachvěješ. Několik kroků po dlaždicích, velkých jako náhrobní kameny – mimoděk stiskneš pevněji ji matčinu dlaň –, pak se temno nad hlavou rozestoupí, stěny vyrostou do výše a ty jsi nepatrný človíček pod obrovskou klenbou, v barevném, provoněném kostelním vzduchu. Tam nahoru malý Kašpar ani nedohlédne; prodírá se za matkou mezi klečícími lidmi, až stanou u pobočního oltáře. Matka kleká, chlapec vedle ní. Matka spíná ruce a modlí se, střídavě kloníc hlavu a zvedajíc oči k obrazu svatého. „Modli se,“ praví tiše synovi. Malý Kašpar sepne dlaně.

Od oltáře stoupá oblak kadidla a Kašpar napíná nozdry, aby ho vdechl co nejvíce. Nejkrásněji je zde na jaře, kdy lidé kladou k oltáři hyacinty a jejich vůně se v posvátném chladu plouží po stupních. Lidé klečí okolo Kašpara na všech stranách, muži, ženy, starci i mladé dívky. Těší ho dívat se jim zespodu do tváří, hádat slova na rtech a pozorovat odlišné pohledy. „Modlíš se?“ ptá se matka. „Ano,“ šeptá a upíná zrak na siláckého kramáře, který se bije do prsou, aby to všichni slyšeli, a jehož tvář na sebe násilím bere pokorný výraz. Na chvíli vždy v modlitbě ustane, jako by si vzpomněl na obchod, který ho čeká; ale vzpomátuje se a znovu sklání čelo. Kašpar se potměšile usmívá; je potěšen, ani neví proč a čím. Když pokorný silák skončil své namáhavé modlení, najde si chlapec nedaleko něho pohublou ženu, která klečí jako socha, rty se jí rychle a neslyšně pohybují, ale v očích je skelná strnulost, která působí směšně. Jsou zde však také lidé, kteří budí dojem zcela vážný, tak vážný, jako je těžká

vůně hyacintů, barevný vzduch okolo oken a hlas varhan, jakmile zaduní z chóru. Když se zpívá, hledí Kašpar nejraději na hezké dívky, které mají v očích stud a důvěru a nespustí oči z dlaždic u svých kolenou.

„Ty se nemodlíš!“ přistihla ho matka. Kašpar se vytrhl a zpo-
la z ochoty, zpo- la ze vzdoru se zatvářil jako zkroušený silák
a uhodil se pěstičkou do prsou. Matka do něho strčila, Kašpar
se tedy polepšil a „udělal“ paní se skleněnýma očima. Několik
lidí se ohlédlo; jedni se zasmáli, jiní se pohoršeně ošivali. Mat-
ka vzala Kašpara prudce za ruku, vstala a vyvedla ho z kostela.
Sbohem, hyacinty a varhany! „Proč ze sebe děláš šaška?“ Kašpar
si nebyl ničeho vědom. Zavrtěl hlavou. „Jsi hlupák,“ řekla Ka-
teřina a dala mu pohlavek.

Ani když začal Kašpar chodit do školy, nechyběl při žádné
církvní slavnosti, nikde, kde byla nějaká podívaná. S údivem
pozoroval, jak se lidské tváře proměňují. Když ho hnál kupec od
pultu, tvářil se zcela jinak, než když nesl žerď baldachýnu. Starý
kantor prozpěvující na procesí se nijak nepodobal kantorovi
s rákoskou. Také vojenské přehlídky Kašpar miloval. S očima
rozšířenýma obdivem pohlížel na otce, když oblékal slavnost-
ní stejnokroj, zapínal přezky a kartáčoval čáku. Vybojoval si
vždycky místo hned v první řadě, aby dobře viděl důstojníka,
jak se skloněnou hlavou a s divokým pohledem nadsedá v čer-
veném sedle, a vojáky ve strnulém pochodu, s mramorovými
tvářemi a navoskovanými kníry.

Rád si pak hrával na přehlídky sám i s ostatními hochy ve
škole nebo venku u řeky. Byl malý, otrhaný a trpěli ho mezi
sebou z milosti, proto zejména, že se dovedl tak hloupě tvářit;
nikdo nenapodobil zamračené důstojníky nebo naduté kup-
ce jako on. I doma si tak někdy sám hrával, ale styděl se před
ostatními, protože bratři se mu smáli a sestry ho přehlížely.
Pyšní a směli se dívali na Kašpara, který se jim obratností ani

odvahou nevyrovnal, jako na nedochůdce, a jeho hloupé grimasy to ještě zhoršovaly. Kašparovi se tedy mezi nimi nežilo zrovna růžově. Otcovu přísnost nebo matčinu rozmrzelost přijímal jako přirozenou nutnost, bažil však po přízni sourozenců a jejich krutost ho bolela. Neměl nikoho, komu by si postěžoval.

Jen když přijel starý Giacomo, tázával se chlapce beze slov: Hodně jsi zkusil?

A on porozuměl Italovu pohledu a sevřel lítostivě tvář: Ano, bylo to trpké.

Ale ty se nedáš, vid? – rozprostřel se po všech vráskách starcovy tváře povzbudivý úsměv.

Zkusím to, odvážil se Kašpar zatvářít odhodlaně.

Když byl čas a klid, vzal si Giacomo chlapce stranou a vyprávěl mu, aby potěšil sám sebe, o slavných dobách komedie, o umělcích, kteří dovedou mluvit rukama a obličejem, o hercích, kteří byli přáteli i soky římských císařů, o tanečnících, kteří zanechali zlaté poklady. O komediantech, které sice církev zapudila a králové pronásledovali, ale kteří přece byli miláčky lidu.

A když se pořádalo někde v okolí jarmareční představení a Giacomo si líčil tvář bělobou a zkoušel před střepem zrcadla směšné výrazy, Kašpar mu seděl u nohou a zbožně na něho pohlížel.

„Ty vypadáš jako duch, Giacomo!“

„Však,“ řekl stařec. „Já jednou skončím. Ale komedie a její postavy budou žít věčně.“

Kašpar se s obdivem i lítostí díval na výstupy starého paňáci, jímž všichni pohrdali, i když se mu smáli.

A když Giacomo odjel do sousední vsi, neměl Kašpar opět nikoho, komu by svěřil své zármutky a touhy, jen širokou a nízkou tůň v mrtvém rameni řeky, kam se utíkal a kde se pokoušel dohovorit s rákosím, s rosníčkami a s večerem.

Cestou kopanců a ran

Filipa Deburaua už všechno v Kolíně pálilo. Poslední úspory docházely. V kraji byla bída. Na francouzského vojáka hleděli měšťané nevraživě, jako by mohl za trápení, které roznášel po světě vládce Francie. Neviděli ho zde rádi. Kdo ho bude živit, až se pustí s rodinou po žebrotě?

Deburau si podal novou žádost o povolení k uměleckým výstupům. Rozpakovali se mu je udělit. Nakonec – to bylo v létě roku 1802 – krajský úřad v Kouřimi přikývl, ale zároveň se staral, proč se tu vlastně francouzský příslušník zdržuje a na základě jakého povolení tu vůbec mešká. Tvrdý zákon, ženoucí zchudlé občany do rodné obce, jim i jí k hanbě, vyháněl Deburaua z Čech a s ním i nešťastnou Kateřinu, která nikdy nepomyslela, že bude kdy musit opustit rodnou zem, a spolu s ní také čtyři děti a pátý nevlastní František.

Jen jediný zásvit štěstí ozářil truchlivé kolínské dny. Filip se sešel s několika zajatci a dozvěděl se, že mu po staré tetě v Amiensu zůstal prý jako dědictví jakýsi domek. Filip nejdříve mávl rukou. Když ho však přišli znovu vyšetřovat, ptali se po dokumentech a ukazovali cestu k hranicím, rozpomněl se na dědictví. V ubohých snech rodičů i dětí se brzy amienský domek zjevoval jako letohrádek, v němž bezradné služebnictvo vyhlíží, kdy se kdo ujme opuštěného panství.

Zdálo se, že se zakouřené obzory vyjasní. Spojencům přálo proti Napoleonovi štěstí. Vojáci se bili zoufale; ale ministři nakonec opět všechno zkazili a Napoleon si udělal mír, jak chtěl. Když se však Filip dověděl, kde mír podepisovali, trhl sebou; bylo to právě v Amiensu. Vypadalo to jako znamení osudu; rozhodl se, že se vypraví na své francouzské panství.

Výcvik dětí se zostřil. Starý Giacomo se stal členem rodiny a shledával všechny užitečné zkušenosti. Jakmile krajský úřad slíbil Filipovi pas na návrat do francouzské vlasti, uspořádala rodina ještě v Kolíně u řeky první velké představení, a po prvním přišla další; museli si vydělat na cestu. Aby si neodradil návštěvníky, hlásil se Filip, když zval měšťany k návštěvě, jménem, jímž mu přezdívali – Dvořák. Děvčátka překřtil Giacomo před velkou cestou nejobvyklejšími jmény, která jim už zůstala: Kateřina a Dorotka.

Jednoho večera opustili Kolín. Kašpar se rozloučil se svou túní. Toho dne zapadalo slunce zvlášť nachově a hladina Labe byla jako po krveprolití. Byl květen. Když odjížděli – na voze vojenského transportu směřujícího ku Praze –, zněla z chrámu velebná píseň. Několik luceren mžiklo z okraje města a pak se vnořili do tmy. Kašpar usínal, hlavu na Giacomově rameni, a slyšel v polosnu zvučný hlas otce, který šel podle vozu a rozmlouval s vozkou.

Sbohem, Kolíne! Uvidím tě ještě někdy, rodné město?

Dny před odjezdem byly pro Kašpara očištěm, ale přece mu nevykoupily nebe; žel bohu, nedovedl tak kroutit neohybnými údy, jako dovedl dělat grimasy, byl nešikovný a neohrabaný.

„Hop, hop, ještě jednou, skoč!“ křičel otec.

„Skoč, Kašpare, prosím tě, skoč,“ vzlykala matka a chránila ho před ranami.

Ale chlapec se třásl na celém těle, měl strach, a odvážil-li se skoku, spadl jistě na hlavu a nikdy tam, kam měl. Jeho sourozenci se povýšeně ušklebovali a obraceli se k němu zády. Kde jsme toho spratka vzali?

A ještě na cestě do Prahy ztratil Kašpar svého jediného ochránce; život starého paňáci Giacomu zhasl nedaleko brány hlavního města Čech. Výtěžek z představení na předměstí věnovali Debureauovi na pohřeb. Kašpar usedavě plakal, když viděl rakev se svým mistrem a učitelem klesat do země. Skončil jsi, Giacomo! Kašpar si byl tehdy jist, že s Giacomem odcházejí všichni harlekýni a pulcinellové, o kterých mu vyprávěl. V slzách zvedal obličej k vysokým věžím města, jehož krása a velikost se zamžila hořkostí z tohoto rozloučení.

Jen malý Kašpar je cítil tak bolestně, jen on sám si připomínal slova a tvář starého komedianta, když kráčel za vozem, který vezl jejich svršky o kus dál. Ostatním byl Giacomův konec spíš ulehčením. Znali už všechno, čemu je mohl naučit. Nyní toužili po slávě a po Francii.

První večery, kdy vystupovali u českých hranic, byly úspěšné, lidé zde byli vlídní, vděční, rádi se podívovali rodinné družině. Bylo nač se dívat. Filip skoupil od kočovného kejklíře, je muž dřív půjčoval k nedělním produkcím svoje děti, všechny jeho šerpy a pásy, sukně i bandalíry; čeho se nedostávalo, našla Kateřina s dcerami. Když se otec Debureau objevil v červené košili, silný a rozložitý, když na jeho ramena vyskočili dva statní a mrštní hoši, oblečení v žluté hedvábné košile a černé přiléhavé spodky, a když se kolem nich roztančily dvě roztomilé mladé dívky, jimž to na čele, v uších, na krku, na pase a vůbec všude, kde bylo co zavěsit, blýskalo zlatými cetkami, mohli na nich venkovští diváci nechat oči.

Hůř bylo, když měl vystoupit malý Kašpar. Byl štíhlý, lehký, otec mu určil místo až na vrcholku živé pyramidy. Třásl

se strachem, často spadl a zatíнал zuby, aby přemohl bolest a potlačil pláč.

„Však on si zvykne,“ říkal otec.

„Otluč se,“ mínili bratři.

Otloukl se, ale nezvykl si. Umíral pokaždé hrůzou, když šplhal po ramenou svých bratří, a každý přemet shora dolů považoval za svou poslední chvíli. Obyčejně to také zpackal. Vše šlo jako na drátkách, lidé trnuli nad odvahou Debureauových chlapců, žasli nad jejich ladností a mrštností, až pak najednou – když se ukázal Kašpar – se začali pochechtávat a bylo po dojmu. Artisté se usmívali a klaněli, ale sotva byli za plachtou, div se nesrazili, jak se hnali za Kašparem, aby ho vyplatili.

Najednou se octli v kraji, jímž nedávno prošla válka; ať se vyhýbali její stopě, jak dovedli, nenacházeli nic než bídu, otrlost a nenávist. A tak jestli se dřív vždycky sehnalo pár krejcarů, aby bylo čím zaplatit kus slaniny nebo škvarky, jestli dřív zbylo i na to, aby si bohatství svých kostýmů dali do sousední osady dovézt – byli teď rádi, když se jakžtakž nasytili a dostali se pěšky o kus dál. Kašparovi přibylo na krk lano, na kterém obě štíhlé sestřičky předváděly okouzlující divy obratnosti. Když se tak jde hodinu za hodinou, nikde kus stínu a nikde hlt vody, stane se z lana na krku mlýnský kámen, který vás tíží a tíží, že nakonec vyhlížíte louži, do které byste padli.

Všechn Kašparův zájem při představeních se soustřeďoval na to, aby se učinil co nejméně nápadným. Jak bázkivě vždy pozoroval obličej vesnických diváků, když vstupoval na prostranství! Budou-li lidé pískat, až spadne, bude o hladu a dostane výprask. Budou-li se smát, dostane jen pár záhlavců a kus chleba. Ale Bavořané a Alsasané nemysleli na to, jak je malému a směšnému darebovi; zaplatili a chtěli se bavit. Kašpar střežil jejich vypoulené oči jako pes. Strach ho naučil rozeznávat obecnstvo i jeho smích. Věděl, že když se někdo jeho neobratnosti

ucechtne úzkým sykavým způsobem, bude vypískán; když se však ozvalo hlasité, široké zasmání, dali se zpravidla i ostatní strhnout a měli dobrou náladu. Pak byl rád, když na něho připadlo vybírat po představení; lidé se mu ještě smáli a dávali mu víc než jiným.

Otec z Kašpara bázeň nevytloukl. Ale když si všiml, jak se lidé baví jeho pády, přišel na nový nápad. Když nemáme Giacomo, uděláme šaška z Kašpara! Sourozenci se na něho dívali s potupným soucitem, ale on se radoval; těšil se, že nebude muset lézt po cizích ramenou a chodit po provaze. Radoval se předčasně. Že mu vzali hedvábné šaty a oblékli ho do starých záplatovaných hadrů, to by oželel; rád si nalíčil tvář jako kdysi Giacomo; ale tím nebyl jeho úkol vyčerpán. Jestli dřív spadl občas, musel teď spadnout pokaždé, ale vždycky tak, aby to hodně uhodilo a aby měl vždycky nohy nahoře a hlavu dole. Stal se pravým protikladem svých lehkonožých a pružných bratří a sester; oni jako obláček, on jako z olova. K fackám za plachtou přibýly facky před lidmi. Zvykli si v něm vidět nešiku a otlučence, který k ničemu jinému není. Všichni si museli vydělávat na živobytí. Oni svou silou, prací, odvahou, on kopanci. Považovali to za spravedlivé.

Ubohý Kašpar se tedy potácel v pytlovině za svými nádhernými bratry, klopýtal o vlastní nohy a padal na nos, podával jim, co potřebovali, a dostával za to políčky tak silné, aby bylo možné uvěřit, že po nich lze udělat kozelec. Všechno, co ostatní provedli lehce a elegantně, napodobil co nejnemotorněji; oni se vznášeli jako motýli, on padal k zemi jako těžká hrouda. Když jeho sestřičky skončily produkci na laně, zkusil je napodobit a po chvíli směšného zápasu se řít dolů.

Nejhorší bylo, když ho nutili, aby nosil v zubech židli. Když otec otevřel silné čelisti, v nichž držel perskou tyč a na ní skoro celou rodinu, musel přiběhnout malý Kašpar s pomalovaným

obličejem a zkoušet to po něm. Vzal židli za opěradlo a chtěl ji uchopit do zubů. Ta židle byla jeho nejkrutějším protivníkem. Kolikrát mu rozbila nos, zkrvavila tvář, kolikrát chodil s oteklým rtem, pln hrůzy před okamžikem, kdy se zase bude muset přiblížit k neživému nepříteli.

Nepřítel živý – to bylo obecenstvo.

Kašpar nabyl cennou zkušenost: je lehčí dát se vypískat, lidi rozesmutnět, rozplakat a vůbec učinit s nimi cokoli – než je rozesmát. Když se smávali jeho bezděčným pádům, nezdálo se mu nic snazšího; teď se to však stalo pekelným úkolem. Praštil sebou, jak nejlépe uměl, ale neozval se ani hlásek. Bojácně se podíval na otce. Velitelský pohled mu poroučel: Ještě jednou! Zvedl se a opakoval svůj pád, až se v hlavě zajiskřilo. Sláva, několik hlasů se uchechtlo. Byl by se roztrhal, aby se smáli; vždyť to znamenalo jídlo a trochu odpočinku. Neměl víc, nač by se těšil; kus chleba se sádlem a chvíle, kdy mu dal celý svět pokoj, to byly nejkrásnější prožitky, jaké si dovedl představit.

Padal tedy a padal, úpěl pod židlí s rozbitou tváří a se zakrváceným nosem, s oteklým okem a zanícenými zuby, smějte se, k ďasů, smějte se, vy darebáci v prvních řadách, úpěnlivě vás prosím, smějte se, vy chladná, necitelná zvířata!

Smějte se!

Francouzské dědictví

Čím více se blížili k francouzské hranici, tím častěji se otec zamýšlel v dlouhých mlčenlivých chvílích. Až překročíme hranici, v nejbližší vsi koupíme lahev červeného vína, pozvedneme ji proti nebi, aby na ni padlo naše slunce – a pak ji vypijeme. A hlt dostane i země, abychom si s ní připili! Zdálo se mu, že se nejen on, ale i jeho děti vracejí do vlasti. V obrysu obzoru tušil známé kopce mnohem dříve, než dospěli do Francie; objevoval známé stromy, potoky i hvězdy večer na nebi.

Ale pak bylo všechno jiné, než si Filip Deburau představoval; nesvítilo slunce, nebylo peněz na víno, cesty byly promoklé a plné bláta a od severu fičel studený vítr. V Ardenách zažili opožděné žně; ale zde už začínal podzim, na severu francouzské země studenější a deštivější, než bývá v Čechách. Když je vojáci propustili, zachumlali se jen více do svých hadrů a plášťů a šli dál, jeden za druhým, po kraji blátivé cesty.

Nebýt sychravého přivítání, byla by se tvář Francie jistě zdála příjemnější. Lidé tu byli bohatší a přívětivější. Posuzováno ze stanoviska okopávaného šaška, bylo to nádherné obecenstvo; když viděli, že se někdo pokouší pohnout je k veselí, prostě se smáli. Kašpar zde vystačil s polovičkou pádů a židli v zubech si často mohl odpustit; občas se dokonce stalo, že výrostci přestali pokřikovat, přelezli lavice a dali se s ním do hry.

A byl svrchovaný čas, že přišla na pomoc francouzská hranice, protože Kašpar byl rozhodnut, že uteče. Nyní se dalo komediantské živobytí snést. Bylo by hloupé utíkat, když za několik dní a nocí jsou ve zděděném zámku.

Amiens!

Cíl několikaměsíčního putování, rajský sen sedmi lidí, kteří hladověli, zápasili s únavou a trýznili se na dlouhých pochodech a za zimomřivých nocí!

Amiens!

Kouzelná budoucnost, pro kterou ztratili vlast a pevnou půdu pod nohama!

V každém krásném domě, který spatřili, tušili svůj majetek, ale od každého se odvraceli, protože jim byl málo vznešený.

Amienský komisař prohlédl jejich papíry, zavolal pak tržního hlídače a mrzutě mu nařídil, aby ukázal přistěhovalcům jejich dědictví. Debureauovi se neosmělili tázat. Poděkovali a mlčky šli za hlídačem cestou, kudy přišli. Ještě zvědavěji se dívali na všechny výstavné domy, okolo nichž je vedl, a čekali, až průvodce zvedne ruku a řekne: Zde!

Vzdalovali se stále od středu města. A pak se dočkali chvíle, kdy se hlídač zastavil. Přelétl nejprve soucitně zrakem podivné cizince a pak zvedl ruku a řekl: „Zde!“ Rychle odešel.

Nikdo z těch sedmi neomdlel, proto snad, že byli zvyklí dívat se nebezpečí do tváře a zachraňovat se před ním v posledním okamžiku. Nikdo z nich nepromluvil; bylo to ticho na rozhraní smíchu a pláče. Pak se pomalu blížili, jako by doufali, že je ještě čas, aby se všechno změnilo a aby zmizel ošklivý obraz, který měli před očima.

Co viděli, bylo zbořeníště; několik zdí na rozpadnutí, rozlámáný plot, propadlá střecha a smetiště kol dokola. I dřív to jistě byla vetchá barabizna, o kterou se obyvatelé zvlášť nestarali; když z ní vynesl posledního majitele, nepečoval o ni už nikdo.

Nejstarší syn uhodil do dveří; skácely se a zevnitř se vyvalil oblak prachu. Kateřina tam nahlédla: pavučiny, špína, plíseň. Chvilí živila nápad, že by se dalo stavení opravit. „Ani kus trámu není v pořádku,“ odpověděl otec Deburau na otázku její naděje.

Kašpar v té chvíli odpouštěl rodičům i sourozencům všech na příkoří. Bylo mu jich líto. Viděl otce, jak dupe před zbořeninou, aby ze sebe setřásl vztek, viděl matku, jak se bezradně rozhlíží, jako by se ptala, zač je trestána, viděl své dva vzpurné bratry zcela skleslé a obě sestry, hledající útěchu v pláči, tvář u tváře. Byli všichni tak malí a slabí, oni, kteří vždy zářili odvahou a silou.

„To je skvělé,“ řekl náhle, aby je rozveselil. „Aspoň nemusíme nechat komediantství!“

Bylo to od něho tak nečekané, že se opravdu rozesmáli.

„Tobě by to bylo líto?“ upřímně překvapen se ho tázal otec.

„Byla by to škoda,“ pohlédl mu chlapec do očí.

Otec pohládl Kašpara tvrdou suchou dlaní.

František se Štěpánem prolézali barabiznu. Vše, co vzali do rukou, bylo ztrouchnivělé, propadlé zkáze. Ze všeho číselo zima.

Komedianti se ubytovali ve dvoře na předměstí a večer uspořádali představení. To byla neděle. Ve středu se jim podařilo dědictví prodat. Měli najednou víc peněz než kdy na celé cestě. Týden odpočívali.

Franky se však vytrácely a bylo nutno se rozhodnout: co dál? Statkář, v jehož dvoře tábořili, jim dal najevo, že pohostinství trvá dlouho. Tržní hlídač jim prozradil, že až zůstanou bez peněz, dá je komisař zavřít. Bylo nutno odejít. Vrátit se? Bezpochyby.

A tak jednoho dne přepočítal otec Deburau poslední peníze a vydal se na trh. Když se vracel, kráčela za ním pomalým, těžkým krokem hubená kobyla a za kobyloou drkotala košatina

s plachtovou střechou. Všichni byli nadšeni. Kobyla za osmnáct franků jistě pamatovala několik krutých bitev; byla jako vysušená a měla na sobě šrámy záhadného původu. Ale stala se hned miláčkem celé rodiny, která ji se slávou přijala za svého člena.

Za několik dnů potom vyjeli Debureauovi z Amiensu na zpáteční cestu.

Nedojeli k hranicím. Začínal prosinec, teplý a vlhký prosinec beze sněhu. V nejbližším městečku narazili na karavanu povozů, které směřovaly k Paříži. Napoleon Bonaparte bude korunován na císaře francouzského! Obchodní duch vzal opatř a obrátil komediantskou káru k jihu. Probíjeli se opět svými skoky a kozelci a dařilo se jim dobře. Spěchali.

Dočkali se však ještě jednoho krutého zklamání. Těšili se na velkoměsto, vyslovovali jméno Paříž se zatajeným dechem, představovali si ochotné obecenstvo, radostnou náladu, proudy peněz. Ale policie nepouštěla do města podezřelé živly. Marné bylo domlouvání. Marně vyhlížel malý Kašpar zpod vlhké plachty, aby zahlédl aspoň věže vytouženého města. Protože pršelo a byla mlha, neviděl než černou zeď brány a obličje nevrkých gardistů, kteří kleli, utírali si déšť z tváří a ukazovali komediantům, aby se sebrali a táhli se svou károu, odkud přišli.

Musili se podřídít. Obrátili vůz a zastavili se na chvíli pod košatým stromem, než přejde liják. A tam se odbyla nejdůležitější porada jejich života.

„Co myslíš,“ ptal se Filip ženy, „máme se vrátit do Čech?“

Do Čech! Představa mnohatýdenní cesty vybitou, vytlučenou krajinou. Teď se ta pouť zdála ještě delší a svízelnější.

Kateřina se podívala do ostré a pohublé mužovy tváře, a hledajíc v ní souhlas, odpověděla:

„Co bychom si tam počali?“

„Tak,“ přikývl Filip. „A kam se dáme?“

Příval těžkých kapek bubnoval do plachty a chlad vanul vnitřkem vozu.

„Dolů. Tam je prý víc slunce a tepla.“

„Na jih,“ řekl Filip, už se na nikoho ani nepodíval a pobídl herku do chodu.

„Ať žije císař! Sláva císaři!“ volali lidé všude, kudy komedianti projížděli.

Pyšná a zrádná Paříž byla za nimi. Cítili se potupeni tím, že je odehnala, a mstili se jí vzdálenou nenávistí. Jen malý Kašpar na ni vzpomínal s bázlivou úctou. Že jim byla zakázána, zvýšilo její přitažlivost. Za dlouhých nocí, když musel hlídat koně a vůz, představoval si její ulice, paláce i jejího Napoleona.

Jeho utrpení začalo nanovo. Kopance, židle v zubech, rozbité ruce a zuby a nos. Pohlavky mírnější, když se dařilo líp, a silnější, když šlo do tuhého. Výhodou bylo, že se nechodilo pěšky, že se nemusili zastavovat v každé samotě; kobyla je do táhla vždycky až do větší osady, kde se dalo víc vydělat.

Zatímco druzí synové šli zpravidla za vozem nebo se střídali na kozlíku, měl Kašpar dovoleno cestou spát; zato nesměl usnout v noci, kdy se celá rodina schoulila pod plachtu. Hlídal. Bylo už co ukrást; mnohý tulák se i na tu živoucí koňskou kostru podíval se zalíbením, a kdyby ji našel nestřeženou, vytáhl by možná na postraňky nůž. Proto také nenocovali, když bylo hezky, ve vesnicích, ale v lesních samotách, kde se cítili bezpečněji.

Když složili po představení věci, povečeřeli, zajeli za ves a zřídili tam malé tábořiště; zavedli koně pod strom, dali mu na hřbet hadr, přistrčili mu hrst trávy nebo sena a zalezli všichni do košatiny, aby se zaslouženě vyspali. Osmiletý Kašpar zůstal vzhůru. Nebál se, ale bývalo mu smutno. Hovořival s koněm.

Závistivě naslouchával klidnému oddychování bratří, kteří jen někdy vyrazili ze spánku výkřik, jak se jim zdálo o představení. Obcházel vůz a na chvíli se vždy skrčil u kola nebo u stromu, kde byl kuň uvázán. Až k ránu, když chlad zalézal pod šaty, se vysoukal obyčejně do vozu a vtlačil se mezi bratry. Ale to už se zpravidla probouzel otec a dělal mu místo.

Třebaže noční chvíle se někdy nekonečně vlekly, měl Kašpar lesní noclehy raději než zimu v průjezdech a ve stájích. Jen když pršivalo, zůstávali v hospodách nebo u ochotných sedláků; musili se vtěsnat do nějaké dusné komory, kde se těžce dýchalo, a ještě být vděční, že si tam směli na tvrdé podlaže zdřímnout. Ale když začalo na jihu brzy jaro, nocovali zase venku, a tam, pod hvězdami, bylo líp, volněji, svobodněji.

Co vše prosnil malý chlapec v probdřených nocích! Tmavé hodiny nad ním plynuly a on byl u vytržení ze slávy, o níž blouznil. Věděl, že nic nedovede; a přece si představoval sebe na místě svých bratří, uprostřed množství lidí, jak předvádí něco, co jiný nedokáže. Vidíte? – ukazují si ho diváci s rozhořelými očima a tleskají a volají. On se uklání a usmívá se. A pak přicházejí gardisté z pařížské brány, uklánějí se mnohem hlouběji a prosí, aby se už nezlobil a aby šel s nimi, že jejich pán, císař Napoleon, vzkazuje, aby mu přišel ukázat, co dovede. A on tedy jde, a teď teprve ta chladná, krutá, deštivá Paříž otvírá oči, koho to odehnala od svých bran.

Když někdy Kašpar neví, jak v odvážných snech pokračovat, a když touží, aby noc ubíhala rychleji, vzpomíná si na všechny lidi, které během dne viděl a potkal. Připomíná si jednoho po druhém, a kdo se mu zvlášť zalíbil nebo kdo ho zaujal, u toho se pozdrží a zopakuje si jeho podobu nebo chování.

Brý den, brý den, pane starosto! Takhle se kodrcal radní z posledního městečka, kde hráli. Nejdřív šel nos, za ním brada, pak krk a zlomený trup, ale daleko před tím vším ruka s hůlkou.

Brý den! Copak si přejí páni komedianti? Brada se důležitě vystrčí a nos hrozí probodnout tatínkovu hruď. – A seržán z Avignonu? Očka přimhouřená, zdvižený prst... Hubený krk v širokém límci. Hlava mu trčí jako želvě, kterou viděli v kočovném cirkuse. A zatímco táta přednáší žádost o povolení představení, ukazováček se třese jako tykadlo brouka, ale hlava padá na prsa. Pan seržán nezapře neprospanou noc. – Nejsměšnější byl notář z Fougères. Dorotka byla právě na laně, když na něho za napjatého ticha přišla škytavka. Kašpar stál pod Dorotkou a pohlédl na notáře. Ten dělal jakoby nic; pak se usmál, přiložil k ústům vznešeným pohybem dlaň, pak se zatvářil jako člověk, který je obětí úkladů, zrudl, zbledl, a když Dorotka seskočila dolů, notář utíkal z obecnstva, které se mu vysmálo. A Kašpar napodobuje notářovy rozpaky – škyt! – a sám sobě se musí smát.

Lidé, na které takto vzpomínal a které si přehrával, mu však nebyli protivní. Byl šťasten, že jich už zná tolik, a měl je vlastně velmi rád, i s jejich chybami, i s jejich směšnostmi. Čím více srůstal se svým povoláním a přivýkal šaškovským kopancům jako spravedlivému dennímu chlebu, tím víc ho lákalo všimát si lidí a jejich vlastností.

Když padla na širé kraje noc a on začínal svou hlídku, vzpomínal skoro s láskou na všechny hlavy, které toho dne viděl a které nyní klidně oddychovaly na houních a poduškách. Byla to jeho noční společnost. Připadalo mu, jako by je všechny hlídal. Jen jedinou tvář si nikdy nedovedl představit v spánku. Obracel se k severu, kde tušil Paříž, pronikal zrakem tmou a vyvolával si tu tvář z černa. Měl ji před sebou, ano, teď, jako masku zavěšenou na oponě noci, bez pohybu, bez hnutí, a hleděl jí přímo do očí.

Ne, ty nespíš, myslil si. Jako já zde hlídám, tak ty stojíš u vysokého okna svého paláce a střežíš svět. Díváš se, jak

oddychují národy, jak se neklidně pohybují ve spánku, a nasloucháš, jak pronášejí tvé jméno, s hněvivou úctou, s obdivem i s únavou...

Je noc nad Evropou a jen my dva hlídáme. Já, aby lidé klidně spali. Ty, aby se neprobudili. Jen my dva – já a ty, Napoleone!

Deset tuláckých let

Stín francouzského císaře je pronásledoval. Jména velikých bitev je dostihovala, přiváděla jim do hlediště zástupy rozradostněných diváků a jindy prázdno, čpící zármutkem a vztekem.

Napoleon zvítězil nad Rakušany u Ulmu. Trafalgar bylo jméno porážky na moři, ale pak přišla sláva Slavkova. Svrhl Bourbony v Neapoli a věnoval Holandsko svému bratrovi, po Rakušanech pokořil i Prusy a vtáhl do Berlína. Na prostém voru uprostřed Němenu si s carem Alexandrem rozdělil Evropu; zabral Portugalsko, zbytek Itálie a obrátil se ke Španělsku.

Deburauova rodina se marně snažila dostat se z dosahu jména, které bralo lidem spánek. Stali se z nich kočovníci a šli tam, kde bylo tepleji a kde tušili štědřejší dlaně; vyhýbali se válkám a povstáním a hledali slavnosti, trhy, svátky.

Jejich putování trvalo už léta. Vydělali pár grošů a zase je utratili. Dávný život v českém Kolíně se zdál snem, jemuž skoro nevěřili. To zde, to byl jejich pravý úděl.

Děti rostly a dospívaly. Stali se z nich zkušené komedianti, jichž jména něco znamenala. Otec přestal vystupovat, výkony obou synů se však stále zdokonalovaly. Franz Němeček, jehož jméno psali na návěštích *Neumenseck*, byl zván králem kouzelného koberce, na němž zhlédne obecenstvo divy obratnosti; Štěpán byl nejpružnějším skokanem na kontinentě – otec

Deburau to aspoň tvrdil, když zval publikum. Starší dceři, Kateřině, si lidé navykli říkat pro její snědou pleť a husté černé vlasy „krásná Uherka“. Mladší, plavovlasá Dorotka, tančila jako obláček. Jen Kašpar nebyl stále k ničemu. Bylo mu deset, dvánáct, čtrnáct, ale nenaučil se víc než několika přemetům, které mu stačily na šaškovské poslání. Otec ani bratři neviděli rádi, když ho přistihli, jak se šklebí před zrcadlem, jak se pokouší měnit výraz, jak přidává černě do obočí a červeně na rty, aby učinil svou bledou tvář zajímavější. K čemu je to třeba? Stačí namouchnout si tvář a pak ji nastavit políčkům.

Když prošli francouzským přímořím, zkusil se Filip Deburau dostat s rodinou do Španělska. Ale i tam za nimi padl Napoleonův stín, a kam se položil, tam hořely ohně. Hned první noc viděl Kašpar francouzské vojáky přibité na kříže; druhou noc vyvraždili kamarádi ukřižovaných ze msty celou vesnici. Třetí noc spali už Deburauovi zase pod francouzským nebem. Když chtěli být živi, museli dál.

Šli do Itálie, ale všude po městech se sbírala tajemná zášť. Lidé se mýjeli s významnými pohledy a mluvili jen šeptem. V Mantově byl popraven člověk, který vedl v Tyrolsku vzbouření proti Napoleonovi. Kašpar si zapamatoval jeho jméno: Andreas Hofer.

Nebylo to poprvé, co se setkali s tak prudkou nenávisť, a vždy měla přidech tajemství a hrdinství. Slýchali hovory venkovských žen, ve Francii stejně jako v Itálii a jako v Německu; všechny Napoleona nenáviděly, protože jim bral muže a syny. Protože chtěl mít stále víc a víc, hromadily se hory mrtvol a tekly řeky krve.

Když o tom jednou Kašpar mluvil s otcem, řekl starý Deburau, aby to synovi vysvětlil:

„To máš tak, chlapče, jako bys dělal salto a chtěl se ve vzduchu zastavit. Na to je už pozdě. Pro Napoleona je taky pozdě!“

Představa Napoleona, jak dělá salto, byla Kašparovi směšná. A pomyšlení, že by si nevyměřil skok, že by nedopadl na nohy... Ale zdálo se, že císař je pružný a rychlý jako lev. Ustupoval sice u Asprů, ale u Wagramu měl pádnou ruku a mírem ve Vídni připojil k Francii veliký kus Balkánu. Protože se papež přátelil s Anglií, zrušil prostě jeho stát. Když ho dal papež do klatby, nařídil ho zajmout a odvézt do Francie.

V té době byli Debureauovi daleko, až v Turecku.

V Cařihradě měli nejskvělejší vystoupení. Celý měsíc hráli před naplněným prostranstvím. Třicátého dne je navštívil ve stanu – měli už zase koně i vůz, i stan – vysoký úředník. Všichni se polekali, že porušili neznámé zákony lidí jiné víry; ale ukázalo se, že sám sultán je zve do paláce, aby tam předvedli pořad, kterým po měsíc okouzlovali cařihradské občany. Celá družina strážců je vedla mnoha branami, chodbami a dvířky, střeženými vojáky v turbanech a s kopím, až se dostali do síně, nad níž dosud neviděli nic nádhernějšího. Byla nesmírně vysoká, stěny jako ze zlata a uprostřed vodotrysk. Na jednom konci byla zavěšena skoro od stropu dlouhá a neprůhledná bílá záclona.

Komediantská družina čekala, až se opona rozhrne a oni uvidí své vznešené obecnstvo. Ale záclona se ani nezachvěla. Sluha nařídil, aby začali.

Shodli se pak – když na to vzpomínali – že to byla jejich nejhorší produkce. Bez obecnstva! Jaký nesmysl! Dívky kráčely po provaze a seskakovaly – ale nikdo jim nezatleskal. Chvillemi, když provedli hoši nebezpečnější výkon, ozval se šepot. Jinak nic, nic, skoky, přemety a arabesky před nehybným závěsem.

A přece něco!

Při závěrečné odvážné skupině držel otec Debureau na čele perskou hůl s opěradlem, nahoře se v závěsu vyvažovali dva bratři a na jejich hlavy vystoupil ještě Kašpar. A tam shora uviděl... Uviděl, co nesmělo spatřit oko žádného smrtelníka

pod bůhvíjak krutým trestem. Sultánovy favoritky. Viděl je jen chvilku, dokud se dokázal udržet na hlavách bratří. Ale ten okamžik stačil, aby ho ovanula silná vůně dýmu, květin a parfému a aby spatřil shora, přes okraj opony, několik krásných ženských tváří, upírajících pohled do závěsu, z jejich strany průsvitného. Kašpar zahlédl mnoho barev na jejich podivných úborech, vlasy spadající na ramena, nahá ňadra několika služek, které mávaly vějíři na dlouhých tyčích... Ale otec nadhodil hůl a Kašpar musel seskočit.

Ani když odcházeli ze sultánova paláce s bohatou odměnou, ani kdy jindy o pohádkové podívané bratřím neřekl. Zůstalo to jeho krásným tajemstvím. Snad poprvé v životě Kašpar nelitoval, že mu patří nebezpečný vrchol lidské pyramidy.

Se vzpomínkami na Turecko šli komedianti chudšími krajinami zase zpět. Putovali znovu Německem a Kašpar často nejedl nic než chléb sušší než dřív, protože si odvykl plakat. Bylo mu patnáct, když stanuli po osmiletém kočování znovu na francouzských hranicích. Dověděli se, že Napoleon vyhnal Josefínu, kterou si vzal jako generál, a oslavil sňatek s Marií Louisou, dcerou rakouského císaře.

Zvykali si opět na francouzský venkov a nesměle točili oči po Paříži. Ale přišlo jaro, březen, a sto jedna dělová rána oznámila z hlavního města, že se císaři narodil syn, následník trůnu, hned v kolébce korunovaný na císaře římského.

Filip Debureau se rozhodl. Když je císař šťastný, je laskavý, a po něm všichni ministři, radové, prefekti a nakonec i ti nejmenší úředníci. To byla pravá chvíle dostat se do města, které bylo v jejich očích domovem a rájem všech umělců.

Přivítání v Paříži

Paříž!

To jsi tedy ty, obludo, na kterou jsem vzpomínal na jihu a daleko na východě? Třeše se mi krok, když do tebe vstupuji. Hledím do tváří tvých domů a paláců. Žaluzie jsou staženy. Nechceš se mi ukázat?

Řekneš *Paříž* a slyšíš jména jejích králů i revolucionářů, jména velkých malířů, kteří jistě malují lépe než příroda, jména spisovatelů, a hlavně jména zpěváků, zpěvaček, herců...

Posvátně se blížilo městu šestnáct let Jana Kašpara Deburaua. Listí, které se chvělo v alejích a parcích, bylo jiné, než které vídal po celém světě; lidé, které potkával v úzkých uličkách pod olejovými lampami, byli jiní; počítal mosty přes Seinu a voda, která v ní tekla, i když byla žlutá jako bahno, byla mu vzácnější než voda v kostelních kropenkách. V pohnutí stál před rozestavěným kostelem svaté Magdalény a před stavbou Vítězného oblouku; na jednom z náměstí se tyčil sloup ulitý z kanónů ukořistěných u Slavkova. Kašparův obdiv vzbudil obrovský slon, zatím ze dřeva a sádry, postavený u bývalé Bastily, který měl připomínat slavné egyptské tažení. Noci, které se plížily z montmartreského kopce do města, byly plny ozvěn z minulosti, plny písní a tajemství. A ženy, které potkával, zastíňovaly všechny jiné ženy na světě.

Paříž mhouřila nad malým cizinečkem zelené oči okenní, krčila omšelými kamennými rameny, ale zároveň vybízela. Pojd'! šeptala z letní tmy. Každý nový pohled, jímž se mu město ukázalo, byl milostným vyznáním. Kašpar tiskl v kapsách bezmocné pěsti. Ach, moci tě dobýt! Znamenat tolik, aby se mi aspoň jediný tvůj kout poklonil, aby mi patřil aspoň kus toho kamene, aspoň jedny ženské oči aby se na mne podívaly!

Šaškovské kopance ho před tváří Paříže pálily dvojnásob, styděl se před ní, před jejím posměšným čekáním. A z lásky k ní a ze vzdoru se v něm narodila veliká ctižádost.

Deburauovi se nejdříve domnívali, že se ubytují v některé z opuštěných síní Louvru nebo Tuilerií jako jiné rodiny artistů; ale Napoleon nařídil konečně úpravu obou sídel a keklíře vyhnali. Otec Deburau našel tedy své rodině útulek na pravém břehu Seiny v ulici St-Maur Popincourt, v chudé čtvrti, vzdálené od středu města a obydlené malými řemeslníky, dělníky i lidmi, kteří nejsou ničím, nedaleko kasáren, uprostřed krčem, kam chodili tančit vojáci. Ve dvoře velkého a černě oprýskaného domu rozbila potulná rodina tábor a zahájila tu znovu představení. Denně, krátce po setmění – v neděli a ve svátky už odpoledne – vyšel otec Deburau na chodník před vrata a květnatým proslovem zval kolemjdoucí k návštěvě velkolepé podívané. A Pařížané se nedali příliš nutit; byla to zlatá doba všech podniků toho druhu. Pořádkumilovný císař sice zakazoval malá divadla a zavíral je, ale lidé, tak dlouho týraní nesnázemi válek, toužili po zábavě a chtěli se nadchnout zajímavou podívanou. Jméno Deburau brzy ve čtvrti zdomácnělo, a jak hoši svými krkolomnými skoky, tak dívky půvabem svých tanců se stali známými v celém okolí; a když v neděli večer uspořádal starý Deburau na ukončení představení ohňostroj,

který ho stál necelých dvanáct sous, vzpomínalo se na tu pěknou podívanou týden.

Komediantské rodině se dařilo zase líp. Začala snít o větších a pestřejších produkcích, o vlastní boudě někde na bulváru, o hudbě, o zvěřinci... Když si nastrořovali prvních pár franků, koupili klarinet. Otec určil Kašpara, aby se na něj naučil hrát. Protože ho za to osvobodili od nejhorších pádů z vrcholu „egyptské pyramid“, nezdráhal se. Hrát ho neučil nikdo; prodavač mu vysvětlil, jak se s nástrojem zachází, a to stačilo. Kašpar hrál během produkce, co dovedl a jak si sám melodii představoval. Lidé ho většinou neposlouchali a smáli se, jenom když pískal falešně.

Otec přijal do družiny další dva provazolezce, manžele Godotovy. Dal se svést jejich slavnou pověstí a nevěděl, že ji dávno propili a nyní že propíjejí i vzpomínku na ni. Kašpar je nenáviděl, protože sklenička, kterou si odpoledne nedovedli odepřít, znamenala zpravidla, že si div nezlámal vaz při večerním představení. I otec ho litoval; ale publikum se smálo a přišlo zas, Godotovi se drželi Deburauů, a Kašpar se proto držel klarinetu.

Jednou udělal svou písničkou cennou zkušenost.

Král koberce Neumenseck cvičil právě s neméně proslulým Étienнем-Štěpánem a Kašpar jim hrál doprovod. Najednou, uprostřed výkonu, začalo obecnstvo tleskat. Kašpar se polekal a přestal hrát. Oba bratři stanuli v rozpacích. A tu lidé, kteří stáli vzadu na nádvoří, sami rozřešili jejich nerozhodnost. „Ještě jednou!“ volali. „Hraj!“ A sami zanotovali: „*Ani nápad, Lizetko...*!“ Jejich zpěv Kašparovi pomohl; rychle se připojil k melodii. A všichni s ním opakovali popěvek, který zněl ulicemi, který tam Kašpar zachytil a jehož slova prozrazovala, že lidé mají války dost. „*Ani nápad, Lizetko...*!“ Kašpar neuměl zvlášť dobře zpívat, ale naučil se úctě k písničkám, když poznal, jak

několik dobře volených slov s pěkným nápěvem dovede lidi upoutat a rozjařit.

Když bloumával ve volných chvílích klikatými ulicemi, přemýšlel a uvažoval. Nebylo těžké dospět k přesvědčení, že nelze dobýt Paříže, dokud člověk nezná dokonale její obyvatele. A Kašpar je chtěl poznat, protože k mnohým z nich od začátku přilnul. Chudé znal dobře, protože mezi nimi žil; věděl o jejich bídě a učil se od nich tvrdosti. Prohlížel si však důkladně všechny lidi kolem sebe, seznamoval se na potkání s kdekým. Chodil i do císařských zahrad a okukoval, jak si počínají bohatí měšťané a důstojníci, jak si podle anglického zvyku, který právě přišel do Paříže, při setkání potřásají rukama. Potuloval se okolo krámů italských zmrzlinářů u Hannoverského pavilónu, jejichž vyvolávání mu připomínalo starého Giacoma. Chodil do parků na koncerty a na ohňostroje, zvědavě se zastavoval u hloučků lidí a naslouchal, co je zajímá. Několikrát se stalo, že si ho muži všimli, tiše se upozornili a spěšně se rozcházeli, jako by se polekali. Čeho? Pochopil to, když ho jednou chytil za rameno hubený čahoun. „Cos to pískal?“ – „Ani nevím,“ řekl podle pravdy Kašpar. – „Dej si pozor, ty – republikáne!“ pohrozil mu dlouhán a zmizel mezi lidmi. To bylo jeho první setkání s tajným policistou; později se je naučil rozeznávat od ostatních na první pohled a snadno uhodl, kdo má tajemství a kdo je špeh.

S chlapeckou zvědavostí si přál někdy uvidět také císaře. Ale brzy po jejich příchodu do Paříže odjel Napoleon do Versailles a za několik týdnů už pochodovaly Pařížské pluky určené pro tažení do Ruska, aby potrestaly cara Alexandra, který odmítal poslušnost. Paříž byla bez vojska, všechno směřovalo na východ. Sem tam prohodil někdo slovo o nevlídném podnebí, o ruské zimě, ale byl umlčen. „*Marlborough do boje táhne*“, hrával Kašpar denně při večerním představení k velké spokojenosti obecnstva.

V půli září padla Moskva. V den, kdy zpráva dospěla do Paříže, svítilo město po celou noc všemi světly. Nikdo nevěděl, že v té době byl už Napoleon dávno na zpáteční cestě, že desetitisíce gardistů, kteří odešli jako krásní a zdraví muži, zahynuly v Berezíně a že slavný císař poslal do říše smrti na půl miliónu vlastních vojáků.

Paříž svítila a Kašpar se obdivoval Pařížanům, jak oslavují vítězství, jak dovedou být nadšení a veselí, i když je válka, i když mají svého císaře s armádou v nebezpečné sněhové dálce.

Nádherní Pařížané!

Po deseti dnech přibyla první novina o nešťastném konci ruského tažení a slavnostní osvětlení zhaslo.

Paříž ztichla a čekala.

Brzy dorazili poslové. Od hranic k Paříži se předháněly dostavníky, kočáry i žebříňáky a v nich seděli vyhublí a zarostlí důstojníci, kteří ze sebe ani neshodili ženské převlečení, v němž projeli Ruskem, Německem, Rakouskem. A tisíce mil za nimi se potáceli závěje granátníci, pýcha Francie.

Kašpar dobře viděl: potkával často oči v pláči, ale za slzami tvrdl vzdor.

„Kdo se vrátil, je starší o deset let,“ vyprávěli ti, kdo se setkali s vojáky zničené armády.

„Stráž nepoznala ani císaře, když přijel,“ ujišťovali svědci.

Kašpar také někdy přeběhl kolem brány v Tuileriích. Jednou zahlédl skrze mříže císařského chlapce; seděl ve stříbrné mušli, tažené daňky. Ale neměl kdy vyčkávat, kdo se objeví na schodišti, a vznešený život, jaký tušil za vysokými okny císařského paláce, si představoval jenom ve snu.

Provazolezec Godot, který se ubytoval se ženou v témže domě v ulici St-Maur jako Debureauovi, se snažil odčinit své prohřešky, a protože se znal s několika statisty z Opery, podařilo

se mu dostat zvědavého Kašpara asi třikrát do divadla. Ovzduší se chlapci líbilo, byl okouzlen zlatem, plyšem, vůněmi. Ale „Orestes“ na něho příliš nezapůsobil, i když ho hrál sám Talma; tragédie mu připadala studená a zdoluhavá, zdálo se mu, že by bylo možné říci všecko kratčeji a jasněji. Protože za sloupem, kam ho pan Godot umístil, téměř neviděl jeviště, rozhlížel se aspoň po divácích; pokud se nevěnovali svým sousedkám, byli ospalí a ožili jen v přestávce, když spěchali do foyeru.

Na chodbě na galerii se dostal Kašpar mezi mladé lidi, kteří příliš nevážili slova.

„Myslíš, že toho má dost?“

„Půjde dál. Sbírá nové vojsko.“

„Stará armáda to už nebude. Buď přijde k rozumu, nebo to znamená konec.“

„Pozor,“ řekl jeden z hovořících mladíků a ukázal na muže v lemovaném kabátě, který se přiblížil.

„Máte pravdu,“ přisvědčoval ten člověk. „Máme vojenských daní dost. S verbováním by se mělo přestat.“

„A to se mýlíte, pane,“ řekl však úmyslně mladík, který ještě před okamžikem mluvil o konci. „Když kývne, půjdeme všichni.“

„Nemáte rozum,“ ťukl se do čela pán v lemovaném kabátě.

„To je možné,“ zasmál se mladík a polohlasně dodal: „Ale nachytat se nedáme!“

Nebylo pro cizince snadné vyznat se v slovech i myšlenkách domácích lidí. Jen zvolna Kašpar chápal, že Napoleon znamenal pro každého něco jiného, jako by žil v několika osobách. Šlechtici jej nenáviděli, protože byl prostého původu a vynesla jej revoluce. Měšťané si ho dělili na skutky, které jim prospívaly, a které je omezovaly. Nejchudší s ním spojili mnoho nadějí a dlouho je trpělivě živili. Jeho nepřemožitelnost na bitevním poli je nejdříve oslňovala; ale ani válečné slávy se člověk nenají. Nakonec je zklamal. Z nadějí se splnilo pramálo; výhody

měli jen vojáci, cenzura tísnila život; výstřely, pod nimiž padli republikáni na grenellské pláni, byly opožděným důkazem, že císařství bylo zločinným úkladem o svobodu národa.

Evropa se konečně dohodla a sešikovala spojené armády proti císařovým nepřetržitým dobytelským plánům. Rakousko se nabízelo, že zprostředkuje mír. Ale Napoleon hořel dychtivostí po nových vítězstvích, po ztracené moci.

Kašpar si připomínal dětskou úctu, s níž kdysi vzpomínal na Napoleona na nočních hlídkách. Ale jeho moudrý a zkušený otec měl pravdu. Bylo to salto, a věru špatně rozpočtené; císař se točil a nemohl se už zastavit. A bylo stále jistější, že nedopadne na nohy.

Neporazí už protivníky? Ztratí příští bitvu? Kdoví! Snad ne. A přece byl už poražen, protože ztratil vlastní zemi.

Setkání s císařem

V divadle byly krásné ženy. Vybral si jednu z nich a kráčel pak dlouho za ní; odmyslil si, že jde s dvěma muži, viděl jen její stín a sledoval jej. Na jednom nároží zůstal sám. Vracel se a všechny ulice mu ukazovaly sametově černé kouty, čekající na milence, okna skrývala tajemství lásek. Když ho však jakási žena oslovila, polekal se.

„Kolik je ti let?“ zasmála se.

„Osmnáct,“ hlesl a utekl.

Osmnáct let mi bude, slečno – a ještě jsem nepoznal lásku. Byl jsem zamilován do bledých dívenek, hrajících si okolo cest, jimiž jsme projížděli, zatoužil jsem po nahých ramenou sultánových favoritek, díval jsem se po sukních mnoha žen, které jsem kde potkal. Málokdy jsem směl nahlédnout za tajemnou oponu jako tehdy v Cařihradě... Báł jsem se. Ale v drobných příhodách po hospodách ztratily i pro mne ženské kotníky své strašné tajemství a naučil jsem se podívat na ženu sebevědoměji; nebývalo to vždy krásné, ale zato vzrušující, a mou touhu po chvilkovém podlomení to ještě posílilo. Touhu po krásné lásce.

Ale zde je k lásce, jak se zdá, třeba peněz. Peněz nebo smělosti. Nic z toho Kašpar nemá. Otec mu nedá ani sou a sám si nic nevydělá. A smělost? Oslovit nějakou dívku? Ty horší by řekly: Ó ano, kavalíre, ale ukažte napřed peněženku! A ty

lepší – ne, na ty si netroufá. Shořel by někdy touhou, když se tísni v davu u paláce a když vráží do tlustých měšťanek i do usměvavých modistek. Ale mohou si roztrhané otřepané kalhoty namluvit hedvábnou sukni grizetky, když jsou okolo každé z nich tři pěkní studenti? Jak se zalíbit v košili měněné sotva jednou za měsíc? A znamenáš snad něco? Co bys odpověděl, kdyby se tě na to některá zeptala? Foukám na klarinet. Umím spadnout tak, že mě to někdy ani příliš nebolí. A tajně, tajně myslím na to, že bych chtěl hrát komedii, němohru. K smíchu!

Chodil po provaze ve dvoře St-Maur, metal kozelce, rozsmával lidi přihloupými grimasami. Když se objevila mezi obecnstvem pěkná žena, díval se na ni toužebnými očima. Když potkal osamělou dívku na ulici, upřel na ni prosebný i zoufalý pohled: Nechtěla byste mě? Vezměte si mě! Bylo to asi příliš výmluvné, protože někdy se některá usmála, jiná polekala. Žádná mu však pohled nevrátila.

Sbohem, ženy, zatím po vás budeme jen horce toužit. A je nám už osmnáct let!

Nejveselejší svět se scházel na slavnostech, které měly svým leskem zastřít trhliny císařské slávy. Lidé chtěli v zábavě zapomenout na strádání a dvůr musel povolit. Císař, tvrdohlavě odmítající nabídky k míru, chtěl vrátit zemi dobrou náladu a důvěru.

Pro všechny drobné komedianty, žongléry a akrobaty byly takové slavnosti příležitostí si přivydělat. I Deburauova rodina spěchala na tržiště, kde mohla čekat obecnstvo ochotné vydat několik grošů za podívanou, kterou jim nabízela.

Jednoho dne v listopadu uspořádal dvůr slavnostní přehlídku v St-Cloudu. Pršelo sice a bylo nevlídné počasí, ale Deburauovi se vydali zkusit štěstí. Jeli napřed povozem; Kašpar za nimi uháněl pěšky.